

In het kielzog van de Natie-Staat

De Politiek van nationaliteits-
verwerving, -toekenning en
-verlies in België, 1830-1909

FRANK CAESTECKER

Doctor in de geschiedenis

_____ Fellow Institut für Migrationsforschung | Universität Osnabrück

1. INLEIDING

In het historisch onderzoek rond nationalisme wordt, naast materiële factoren zoals het ontwikkelen van een nationale markt en een nationaal communicatienetwerk, sterk de nadruk gelegd op de rol van politiek gestuurde factoren, zoals militaire dienstplicht en onderwijs in het propageren van een nationaal bewustzijn. Het in 1976 gepubliceerde *Peasants into Frenchmen* van Eugene Weber is een meesterlijke evocatie van dit veelzijdige historische proces. Recent hebben historici dit relaas aangevuld door te wijzen op de doorbraak van het nationale principe als alledaagse staatscategorie. Het werk van de Franse historicus Gérard Noiriel die in *La Tyrannie du National* de sluipende penetratie van dit nationale principe in de Franse samenleving treffend documenteert is hier de belangrijkste component van.

Dit artikel sluit aan bij deze laatste onderzoeksrichting. Veeleer dan een onderzoek rond het nationalisme betreft het hier een onderzoek naar het functioneren van de Staat. Het nationale principe wordt beschouwd als de administratieve categorie van de "moderne" Staat, waarbij dit principe niet louter de bureaucratie dient, maar ook de sociale realiteit medebepaald. Door de toenemende ingreep van de Staat in het maatschappelijk leven draagt de Staat hierbij toe tot het "nationaliseren" van de maatschappij. Het inbrengen van de directe relatie tussen de Staat en haar onderdanen of burgers heeft een

(*) Ik dank Eric Heijs en Prof. J. Stengers voor hun opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel (Caestecker 1995). Grafiek 1 en 2 (op het einde van deze bijdrage) zijn gebaseerd op de kwantitatieve gegevens uit *Exposé de la situation administrative du Royaume* en vanaf 1870 uit *Annuaire Statistique de la Belgique*. De amnestiecijfers zijn hierbij niet inbegrepen.

sterke invloed uitgeoefend op onze samenleving. De maatschappelijke structuur die de Staat uitdraagt bepaalt immers meer en meer maatschappelijke relaties in onze samenleving.

Dit artikel analyseert de opkomst van de nationale categorie zoals die zich uit in de evolutie van de nationaliteitswetgeving. Bij een onderzoek naar de relatie tussen Staat en Natie dringt de vraag zich op hoe de Staat "zijn" natie definieert.¹ Tegelijkertijd moeten we ons ook afvragen wat de maatschappelijke betekenis is van het lidmaatschap van de natie. In welke mate heeft het behoren tot de natie consequenties voor het individu? Beide vraagstellingen zijn nauw verbonden. Slechts als er belangrijke gevolgen verbonden zijn aan het bepalen van het lidmaatschap van de natie wordt deze definitie inzet van intense politieke strijd.

Enige begripstoelichting is noodzakelijk. Bij het bepalen van de leden van een natie wordt veelal een dynamisch element ingebouwd. Een statische definitie van de leden van de natie op basis van het afstammingsbeginsel negeert immers bevolkingsverplaatsingen. De Staat biedt dan geen antwoord op de steeds veranderende samenstelling van de bevolking op zijn grondgebied. Dynamische elementen maken uitwijkingen het verlaten van de natie mogelijk, terwijl nieuwkomers toegang verleend kan worden tot de natie. De meest extreme toepassing hiervan is de territoriale staat. Alle personen die zich op het grondgebied van de territoriale staat bevinden worden als leden van de Staat beschouwd. Het lidmaatschap van de Staat viel in de 19de eeuw bijna nergens in Europa samen met de al of niet tijdelijke inwoners van het grondgebied. De criteria van lidmaatschap waren evenwel in de regel ruimer dan het statische afstammingsbeginsel. Ook het woon- of territorialiteitsbeginsel bepaalde mede de leden van de natie. Dit impliceert dat de nationaliteit zowel kan ontnomen worden van hen die het grondgebied van de Staat verlaten als verkregen kan worden door hen die zich vestigen op het grondgebied van de Staat. Voor het juridisch aflijnen van de toegangspoorten van de natie stonden twee kanalen ter beschikking, het kanaal van de nationaliteitsverwerving enerzijds en van de nationaliteitstoekenning anderzijds.

Nationaliteitsverwerving betekent het verwerven van de nationaliteit op basis van duidelijke criteria. Eenmaal de voorwaarden vervuld, wordt men deel van de natie. De kandidaat kan bij afwijzing in beroep gaan om te bewijzen dat hij inderdaad aan de criteria beantwoordt. Nationaliteitstoekenning is een

1. Het lidmaatschap van de natie of het staatsburgerschap wordt in deze bijdrage gelijkgesteld. Het staatsperspectief van deze bijdrage maakt dat we geen aandacht zullen besteden aan andere vormen van naties dan deze bezegeld door de Staat. Wij hebben voor deze bijdrage dankbaar gebruik gemaakt van de studie van Roger Brubaker (1992) en van de case-studie van Eric Heijs (1995) als inleiding in deze problematiek.

discretionaire beslissing van de Staat. Er bestaat wel een aantal minimum voorwaarden om een verzoek in te dienen, maar de Staat beslist bij elk verzoek autonoom of de nationaliteit wordt toegekend.²

2. DE NATIONALITEITSDEFINIËRING DOOR HET BURGERLIJK WETBOEK

Het Burgerlijk Wetboek was en is de grondslag van de Belgische nationaliteitswetgeving. Net zoals de Franse Code Civil stelde het Belgische Burgerlijk Wetboek het afstammingsbeginsel centraal. De Belgische nationaliteit werd verworven bij geboorte op basis van de Belgische nationaliteit van de ouders. Het afstammingsbeginsel vormt tot de dag van vandaag de ruggegraat van de Belgische natie. De band van het bloed werd bij elke wijziging van de nationaliteitswetgeving herbevestigd. "*La nation, c'est avant tout l'ensemble des représentants de la race, puisque ce sont eux qui font la Belgique, avec son tempérament spécial et ses qualités distinctives.*"³ Naast het statische afstammingsbeginsel bevat dit wetboek ook een aantal dynamische elementen, nl. de nationaliteitsverwerving, -toekenning en -verlies.

Nationaliteitsverwerving was eenvoudig en eenduidig geregeld. In navolging van de Franse wetgeving werd in het Burgerlijk Wetboek het afstammingsbeginsel aangevuld met de mogelijkheid om te opteren voor de Belgische nationaliteit voor hen die geboren waren in België uit buitenlandse ouders. De in België geboren buitenlander kon tijdens het jaar dat volgde op zijn meerderjarigheid (21 jaar) de Belgische nationaliteit met een eenvoudige verklaring van inboorlingschap verwerven. Voor de tweede-generatie-migranten⁴

2. In deze bijdrage wordt de positie van de vrouw als echtgenote of moeder binnen het proces van nationaliteitsregeling niet besproken. Een dergelijke bespreking zou de bijdrage onnodig verzwaren daar de evolutie van de positie van de vrouw binnen dit proces veeleer een functie is van de juridische emancipatie van de vrouw dan van het denken rond nationaliteit. Het gebruik van hij/zij en zijn/haar in deze bijdrage is geslachtsneutraal. Het is louter een technische oplossing, wij erkennen de vrouwonvriendelijke connotaties ervan.

3. Rapport de la commission de la Chambre, 21.12.1906. *Pasinomie*, 1909, p. 121. "*Belge ... né de parents dans les veines desquels coule du sang belge, car la nation c'est la famille agrandie: c'est l'agrégat de ceux qui, unis par une commune origine, donnent à un pays sa physionomie distincte et en font une personnalité propre, avec son caractère et son tempérament, avec ses instincts et ses aspirations.*" Mabile in PHS, 16.1.1908. *Pasinomie*, 1909, p.133. Ras werd in de 19de eeuw veelvuldig gebruikt en dit als een onduidelijk afgelijnde term die verwees naar een groep verbonden door een gemeenschappelijke afkomst. Marrus (1980), p. 12 en 26.

4. Wij hanteren in dit artikel voor de kinderen van inwijkelingen geboren in België de omschrijving tweede-generatie-migranten. Een dergelijk woordgebruik verhoogt de verstaanbaarheid daar het aansluit bij het hedendaagse migrantendebat. Het gebruik van deze

gold dus een afgezwakte vorm van het woon- of territorialiteitsprincipe. Tweedegeneratie-migranten waren sluimerende Belgen; slechts een eenvoudige verklaring was nodig om dit potentieel te activeren.

Naast het verwerven van de nationaliteit kon deze ook toegekend worden via de naturalisatieprocedure. De gewone naturalisatie kende aan de buitenlander alle rechten van Belg, uitgezonderd het recht op deelname aan het nationale politieke leven. Om een verzoek tot naturalisatie te kunnen indienen diende de kandidaat de meerderjarigheid (21 jaar) bereikt te hebben en gedurende minimum vijf jaar in België verbleven te hebben. Een naturalisatie-aanvraag moest een vrij lange procedure doorlopen. Zowel Kamer als Senaat moesten zich uitspreken over dit verzoek. Een naturalisatie-aanvraag bracht ook heel wat kosten met zich mee. Zo was er ondermeer een registratierecht van 500 frank vereist.⁵ De gewone naturalisatie leverde enkel het politiek onbevoegde burgerschap op. Volledige politieke rechten konden enkel toegekend worden door de staatsnaturalisatie. De grote naturalisatie of staatsnaturalisatie leverde dus het staatsburgerschap of het actieve burgerschap op. De staatsnaturalisatie kon op basis van de wet van 27 september 1835 enkel toegekend worden voor "*uitzonderlijke diensten verleend aan het land*". Het onderscheid tussen gewone en staatsnaturalisatie versterkte het elitaire staatsburgerschap van de 19de eeuw. Deze twee vormen van nationaliteitstoekenning dupliceerden het 19de-eeuwse onderscheid tussen het wettelijke en het reële land. Een Belg door naturalisatie moest niet alleen de census betalen, maar ook nog de staatsnaturalisatie verkrijgen om politiek bevoegd te zijn.

Nationaliteitstoekenning was in tegenstelling tot nationaliteitsverwerving geen recht, maar een gunst. De Staat behield een discretionaire bevoegdheid. De kandidaat-Belg moest voldoen aan een aantal minimumvoorwaarden, maar dat hield geen enkele garantie in dat hem de nationaliteit zou toegekend worden. Tussen 1830 en 1872 werden zo van de 1.982 verzoeken tot naturalisatie die aan het Parlement werden voorgelegd en dus aan alle voorwaarden voldeden er 413 afgewezen door de Parlementsleden. De discretionaire macht van het autoriteiten was absoluut bij de staatsnaturalisatie. Wat men onder uitzonderlijke diensten moest verstaan werd nooit geëxpliciteerd. Deze clause werd uiterst restrictief geïnterpreteerd. In 1881, na bijna 50 jaar hadden slechts 11

term is evenwel aanvechtbaar, daar het anders zijn, het migrant zijn van deze personen geboren in het immigratieland wordt onderlijnd, waarbij het tegelijkertijd de inpassing in het immigratieland negeert.

⁵ Duizend frank voor de staatsnaturalisatie. Tussen 1835 en 1848 was de naturalisatie gratis, maar vanaf 1848 moest de kandidaat-Belg registratierechten betalen. Waarschijnlijk is dit een verklaring voor de daling van het aantal genaturaliseerde buitenlanders in het derde kwart van de 19de eeuw (zie grafiek 2). *Pasinomie* (1835), p. 289 en (1848), pp. 51-53.

buitenlanders op basis van uitzonderlijke diensten dit voorrecht in de wacht kunnen slepen (zie grafiek 2).⁶

Een laatste dynamisch element in de nationaliteitswetgeving was het verlies van de nationaliteit. Het ontnemen van de Belgische nationaliteit was volgens het Burgerlijk Wetboek mogelijk in drie gevallen: door het verwerven van een andere nationaliteit; door een definitieve vestiging in het buitenland (of in de termen van de wet: "zonder intentie van terugkeer") en tenslotte door het uitoefenen van een publiek mandaat in dienst van een vreemde mogendheid (ondermeer het dienen in een buitenlands leger viel hieronder). Deze laatste mogelijkheid tot nationaliteitsverlies werd afgeschaft met de wet van 21.6.1865.⁷ Wanneer een Belg zijn nationaliteit werd ontnomen betekende dit nog niet dat de band met de natie was verbroken. Een oud-Belg kon zijn Belgische nationaliteit terug verwerven mits hij bij vestiging in België een aanvraag deed tot het herstel van zijn oude nationaliteit. Deze oud-Belg moest niet aan de verblijfs- en leeftijdsvoorwaarden van de naturalisatie- of optieprocedure voldoen. Hij had dus zijn Belgische nationaliteit niet integraal verbeurd, deze oud-Belg gold niet als een buitenlander in de gewone betekenis van het woord. Het herkrijgen van de Belgische nationaliteit hing evenwel af van de goedkeuring van de Koning. Deze voormalige Belgen konden niet zomaar terug opgenomen worden in de natie. Door middel van een onderzoek moest nagegaan worden of ze nog wel loyaal stonden tegenover de Belgische gemeenschap. Enig wantrouwen was geboden.⁸

⁶ Grafiek 2 geeft een groter aantal staatsnaturalisaties aan daar ook buitenlanders die in België geboren waren, maar verzuimd hadden gebruik te maken van hun optierecht, de staatsnaturalisatie kon toegekend worden zonder dat ze daarom blijf moesten geven van uitzonderlijke diensten. Zij moesten wel de kosten die gepaard gingen met deze vorm van nationaliteitsstoekenning betalen. Ook Belgen die hun nationaliteit ontnomen waren konden via de staatsnaturalisatie hun nationaliteit herkrijgen zonder dat ze uitzonderlijke diensten aan het land moesten geleverd hebben. De Champ (1974).

⁷ *Pasinomie*, 1865, pp.171-173. Voor een overzicht van de toepassing van deze laatste vorm van nationaliteitsontneming in de periode 1830-1865 zie ARA, MJ, 410. In 1865 werd, omwille van diplomatieke redenen die los staan van het denken rond nationaliteit deze vorm van nationaliteitsverlies geannuleerd.

⁸ In feite moest de oud-Belg de toelating vragen van de Koning om zich in België te mogen vestigen teneinde de nationaliteit opnieuw aan te vragen. Het aantal oud-Belgen dat terugkeerde naar België met de goedkeuring van de Koning was beperkt, voor de periode 1833-1850 gaat het om 23 personen en voor de periode 1871 tot 1912 gaat het slechts om 12 personen. Kinderen van oud-Belgen die opteerden voor de Belgische nationaliteit waren er wel meer, voor de periode 1871-1912: 806. *Exposé de la situation du Royaume (période décennale de 1841-1850) publié par le Ministre de l'Intérieur*. Bruxelles, 1852, p. 505 en *Annuaire Statistique*. We beschikken niet over cijfers betreffende het totaal aantal Belgen dat zijn nationaliteit verloor, maar blijktbaar werd de Belgische nationaliteit wegens emigratie "zonder intentie van terugkeer" slechts uitzonderlijk ontnomen. De Soignie (1858), p. 60.

De kinderen van deze voormalige Belgen werden wel beschouwd als een (potentieel) integraal deel van de natie. De toekenning van de Belgische nationaliteit was bij hen dan ook gespeend van enig wantrouwen. Kinderen van deze voormalige Belgen konden, indien ze zich vestigden in België bij optie de staat van Belg verkrijgen. Een eenvoudige verklaring was voldoende.

3. DE LANGE LEVENSDUUR VAN DE NATIONALITEITSBEPALING DOOR HET BURGERLIJK WETBOEK

Het Burgerlijk Wetboek, de initiële bron voor de Belgische nationaliteitswetgeving, bleef in voege zonder fundamentele wijzigingen tot het begin van de 20ste eeuw. Dat het Burgerlijk Wetboek zo lang de ongecontesteerde bron voor de nationaliteitswetgeving bleef, was een uiting van het geringe belang dat aan het bezitten van de Belgische nationaliteit binnen het 19de eeuwse maatschappelijke leven werd gehecht.

Het buitenlander-zijn in het België van de 19de eeuw leverde nauwelijks nadelen op. Vreemdelingen werden enkel gevisieerd als politieke actoren. Inwijkelingen die door hun politieke activiteiten de openbare orde of de diplomatieke relaties van het gastland verstoorden, konden worden uitgewezen. Ook buitenlanders die een strafrechterlijke veroordeling opliepen kwamen in aanmerking voor een uitwijzing. Vreemdelingen als economische actoren werden evenwel niet verontrust. Of zij nu als stakingsbrekers Belgische arbeiders broodroofden of als in België gevestigde ondernemers lokale producenten van Belgische nationaliteit uit de markt concurreerden: de overheid kwam niet tussen. Wanneer inwijkelingen evenwel hun bron van inkomsten verloren en armlastig werden kon hun uitwijzing volgen. Het verwerven van de Belgische nationaliteit leverde dus enkel voor politiek actieve, criminele en armlastige buitenlanders een tastbaar voordeel op in de zin van het verwerven van het verblijfsrecht.⁹

⁹. Wij gaan hier niet verder in op het toelatingsbeleid en het daarmee verbonden beleid tot toekenning van het verblijfsrecht. Deze bijdrage behandelt enkel die buitenlanders die op basis van een reeds toegestaan verblijf de nationaliteit konden verwerven. Dat toegestaan verblijf stond los van de verblijfszekerheid die deze vreemdelingen eventueel verworven hadden. De verblijfszekerheid werd door de aard van het toegestane verblijf bepaald. Ingezetene buitenlanders konden op basis van de vreemdelingenwet van 12.2.1897 (een wet die zijn antecedenten had in de wet van 22.9.1835) enkel uitgewezen worden als ze de openbare orde verstoorden. Een uitwijzing van ingezetene buitenlanders, omwille van politieke activiteiten kon sinds 1865 enkel mits een beslissing van de Ministerraad. Gehuisvestigde buitenlanders en in bepaalde gevallen buitenlanders gehuwd met een Belgische vrouw konden in geen geval uitgewezen worden. Ook buitenlanders die de Belgische nationaliteit bij optie konden verwerven

Op basis van een sociologische analyse van de genaturaliseerde Belgen kunnen we stellen dat het nauwelijks deze buitenlanders waren die de Belgische nationaliteit ambieerden. Hooggeschoolde immigranten die in België een openbare functie wilden uitoefenen vormden de meerderheid onder de nieuwe Belgen. In de periode 1830-1872 werden op 1.569 nationaliteitstoekenningen 870, dus 55% toegekend aan buitenlanders voor wie de Belgische nationaliteit noodzakelijk was voor hun beroepsloopbaan. Deze militairen, ambtenaren, scheepvaarts-kapiteinen, leraars en onderwijzers hadden er alle belang bij Belg te worden (De Champ 1974). De Belgische nationaliteit was immers een vereiste voor het uitoefenen van een publieke functie (ambtenaren, maar ook bijvoorbeeld zij die in een assisenjury zetelden moesten van Belgische nationaliteit zijn). Het aantal buitenlanders dat Belg wilde worden om deze reden was beperkt, het aantal publieke functies was immers gering. Het staatsapparaat was maar rudimentair uitgebouwd. Daarenboven werden buitenlanders wel toegelaten in administratieve overheidsfuncties, slechts de verantwoordelijke ambtenaren moesten Belg zijn.¹⁰

De Belgische nationaliteit was tenslotte vereist om over politieke rechten te beschikken. Politieke rechten die tot diep in de 19de eeuw ook nog ondergeschikt waren aan het bezit van een zeker vermogen (censuskiesrecht). Gezien het verwerven van de politieke rechten en het recht om een publiek mandaat uit te oefenen slechts interessant was voor de elite van de immigratie is het niet te verwonderen dat slechts een select gezelschap inwijkelingen het lidmaatschap van de Belgische natie ambieerde.

Het voordeel van het beschikken over de Belgische nationaliteit voor arbeidsmigranten, nl. het verwerven van het verblijfsrecht bleek heel wat bescheidener dan de wetteksten lieten blijken. Het verkrijgen van de nationaliteit bood hen bescherming tegen een uitwijzing, indien ze het ongeluk hadden in de marge van de maatschappij (bij behoeftigheid of criminaliteit) terecht te komen. Van de mogelijkheid om armlastige en criminele buitenlanders uit te wijzen werd niet consequent gebruik gemaakt. De nationale categorie werd, in de admini-

werden vanaf 1874 beschermd tegen uitwijzing (zie verder). Deze drie categorieën werden de geprivilegieerde vreemdelingen genoemd.

Het onderscheid tussen eenvoudig verblijvende (*séjournant*), ingezetene (*résidant*) en gehuisvestigde (*domicilié*) vreemdeling had evenwel geen belang voor de nationaliteitsverwerving of -toekenning. Voor een analyse van het vreemdelingenbeleid tot 1940: Caestecker (1998).

¹⁰ Op basis van artikel 6 van de grondwet konden enkel Belgen toegang krijgen tot militairen en publieke functies. Dit werd op een liberale wijze geïnterpreteerd: "*Le mot emplois, dont se sert la constitution, ne s'étend pas indistinctement à tous les citoyens salariés par l'Etat: les commis des ministères et des gouvernements provinciaux, les sténographes des chambres etc., peuvent ne pas être Belges; ils n'ont aucun caractère public officiel et ne sont pas que les aides des fonctionnaires publics.*" De Soignie (1873), p. 118.

stratieve praktijk niet rechtlijnig gehanteerd. Zo werden Belgen die gediend hadden in buitenlandse legers en die tot 1865 hiervoor hun nationaliteit ontnomen werden bij een eventuele terugkeer naar België niet uitgewezen als ze armlastig werden. Ook zij die geboren waren in België uit buitenlandse ouders konden rekenen op de welwillende houding van de autoriteiten. De Minister van Justitie Ch.Faider stelde in 1853 categoriek dat het niet alleen de expliciete juridische band was zoals die zich uitte in de nationaliteit, maar ook de geboorte in België die besliste of een persoon onder de verantwoordelijkheid van de Belgische overheid viel.¹¹ Tweede-generatie-migranten werden sowieso nooit geconfronteerd met de absolute macht die de overheid nog had over hun verblijf in België en zagen dus veelal het nut niet in van het verwerven van de Belgische nationaliteit. De scheidingslijn in de 19de eeuw voor het uitwijzingsbeleid was niet die tussen Belg en buitenlander, maar tussen de immigrant en de ingeborene. Dat deze laatste van buitenlandse nationaliteit kon zijn deed nauwelijks terzake. Deze administratieve praktijk vindt zijn vertaling in de manier waarop de autoriteiten tijdens de negentiende eeuw in hun statistieken de werkelijkheid ordenden. In de Belgische migratiestatistieken werden de immigranten niet gecatalogeerd op basis van het ordeningscriterium nationaliteit, maar op basis van hun geboorteplaats. Ook in de Belgische bevolkingstellingen werd tot op het einde van de 19de eeuw niet gevraagd naar de nationaliteit, maar naar de geboorteplaats. In deze statistieken werden tweede-generatie-migranten, ook als dezen hun oorspronkelijke nationaliteit behielden niet onderscheiden van Belgen. Enkel inwijkelingen vormden een categorie apart. Het niet bezitten van de Belgische nationaliteit werd beschouwd als irrelevant.

Hoewel de Belgische nationaliteitswetgeving geen radicale *jus soli* huldigde was dat binnen de administratieve praktijk het centrale principe waarmee de onderdanen van België werden afgelijnd. Zo werden tot op het einde van de 19de eeuw buitenlanders geboren in België uiterst zelden uitgewezen. Terwijl een jarenlang verblijf in België vreemdelingen in geen enkele mate beschermde tegen een uitwijzing, werden buitenlanders geboren in België, zelfs als ze verzuimd hadden gebruik te maken van hun optierecht, niet uitgewezen.¹² In 1874 diende het links-liberale kamerlid Guillery een amendement in op de vreemdelingenwet die de uitwijzing van in België geboren buitenlanders zou onmogelijk maken. Hij stelde voor vreemdelingen geboren in en verblijvend te België op te nemen onder de geprivilegieerde buitenlanders die niet uitgewezen

11. "C'est au pays sur le territoire duquel ils ont reçu le jour qu'il incombe de les secourir" Minister van Justitie aan Minister van Buitenlandse Zaken, 11.1853. ARA, MJ, 702 en zie ook 595.

12. Zie hiervoor ondermeer de jaarlijkse rapporten over de toepassing van de vreemdelingenwetgeving in PDK, 1874-1896.

konden worden. De katholieke Minister van Justitie de Lantsheere wilde hier slechts tendele op ingaan; de Minister stelde voor deze in België geboren buitenlanders enkel te beschermen tegen uitwijzing tot hun 23ste levensjaar, tot de termijn waarbinnen ze hun optie-aanvraag konden indienen verstreken was. Indien ze geen gebruik maakten van deze mogelijkheid om Belg te worden, moest hen geen verdere bescherming geboden worden. Zij hadden dan gekozen om de rest van hun leven vreemdeling te blijven.¹³ Op de 68 kamerleden aanwezig tijdens de stemming over dit amendement, waren er 33 die het ruimhartige voorstel van Guillery steunden en 35 die de Lantsheere volgden. De geprivilegieerde buitenlanders – zij die niet uitgewezen konden worden – werden uitgebreid met een nieuwe tijdelijke categorie, een verzwakking van het radicale voorstel van Guillery.¹⁴ Met een vrij nipte meerderheid had de Lantsheere vermeden dat zijn administratie het ultieme wapen, de uitwijzing, over de tweede-generatie-migranten ontnomen werd. Guillery, samen met heel wat kamerleden, vond het niet noodzakelijk dat deze bewoners van België de Belgische nationaliteit zouden verwerven om beschouwd te worden als volwaardige burgers van het land. Alhoewel het principe niet formeel bevestigd werd, bleef de praktijk dat buitenlanders geboren in België, niet werden uitgewezen.

Subversieve buitenlanders werden het eerst dit privilege ontnomen. In 1881 werd een Fransman die in België was geboren uitgewezen omwille van zijn agitatie onder de mijnwerkers in Henegouwen.¹⁵ Een tweede inbreuk op deze traditie was de uitwijzing van de “Nederlandse” anarchist Jean Baptiste Southout. Alhoewel hij in 1859 geboren was in Brussel uit een Nederlandse vader en een Belgische moeder en zijn militaire verplichtingen in België vervulde verzuimde hij gebruik te maken van de optie om Belg te worden. De autoriteiten die zich hevig stoorden aan zijn politieke activiteiten aarzelden hem uit te wijzen:

“Quoique Southout soit volontairement resté étranger, alors qu’il avait l’occasion de devenir belge, j’estime qu’il ne pourrait être question de l’expulser du pays que s’il existait à sa charge des faits particulièrement graves. La conduite privée et politique à ce jour, quelque répréhensible qu’elle soit ne me parait pas justifier l’application de la loi sur les étrangers.”¹⁶

13. *“Si un individu, ne trouve pas à sa convenance de faire une démarche si simple et si facile, pourquoi lui accorder une faveur qu’il ne demande pas? ... Après ce délai, il sera étranger, parce qu’il aura voulu”* Minister van Justitie de Lantsheere in PHK, 2.6.1874.

14. PHK, 22.5.1874, pp. 1156-1159.

15. Zijn individuele dossier werd niet bewaard, zie evenwel PDK, 1881-1882, document nr. 67.

16. Nota Sureté aan Minister van Justitie, 12.7.1884. ARA, MJ individuele dossiers, 421.240.

Slechts in de paniek van 1886 werd de traditie opzijgeschoven en werd Sout-hout het verder verblijf in het land waar hij geboren was ontzegd. Vijf jaar later, in 1891, werd voor het eerst een buitenlander – een “Nederlandse” vrouw – die geboren was in België omwille van een strafrechterlijk misdrijf het land uitgewezen. Een lang verblijf in België werd in de regel niet weerhouden om een veroordeelde vreemdeling in het land te houden. In de periode 1876-1891 werden ongeveer vierduizend buitenlanders het land uitgewezen omwille van een strafrechterlijke veroordeling. Sommige van de uitgewezen buitenlanders verbleven reeds meer dan 20 jaar in België en werden, bij het minste vergrijp uitgewezen. De “Nederlandse” vrouw uit 1891 was de eerste buitenlander die in België geboren was en die na het uitzitten van haar straf, omwille van diefstal, het land moest verlaten.¹⁷ Vanaf het einde van de negentiende eeuw werd blijkbaar de geboorte in België niet meer als belemmering beschouwd om tot uitwijzing over te gaan.

Concluderend kunnen we stellen dat België zich in de 19de eeuw weinig gelegen liet aan de definiëring van de natie zoals die vastgelegd was in de nationaliteitswetgeving. Immers niet *de jure*, maar wel *de facto* werd een radicaal *jus soli* gehuldigd. Deze scheidingslijn Belg-vreemdeling had sowieso voor de meeste inwoners van België geen betekenis. Enkel de twee uitersten van de Belgische samenleving, de elite en de marginalen, konden in hun alledaagse leven met deze scheidingslijn geconfronteerd worden. De maatschappelijke realiteit van de 19de eeuw was nauwelijks doordrongen van een onderscheid tussen Belgen en buitenlanders. Een ambtenaar, Jules de Soignie, vond het zelfs noodzakelijk om in 1858 een studie te publiceren onder de titel *Distinction des Belges et des Etrangers*. In zijn inleiding stelde deze ambtenaar:

“On a pu remarquer trop souvent que des individus se font passer pour Belges ... D’autre part, on considère parfois comme étrangers des individus qui, réellement, ne le sont point. Cet état de choses tient surtout à ce que les principes, qui régissent la nationalité, ne sont pas suffisamment connus de la généralité ou sont peu compris.”¹⁸

¹⁷. Deze vrouw geboren in 1851 uit een Nederlandse vader was tussen 1887 en 1891 zesmaal veroordeeld wegens diefstal, oplichterij en misbruik van vertrouwen. Zij verbleef hierdoor gedurende deze vijf jaar, drie jaar in de gevangenis. PDK, 1876-1892. ARA, MJ, individuele dossiers, 454.246.

¹⁸. “*et ce qui le confirme, c’est qu’en consultant les décisions judiciaires, les discussions et les opinions des auteurs sur cette matière, nous n’avons pu nous empêcher d’y reconnaître de nombreux désaccords et des contradictions propres à jeter la confusion dans les esprits.*” De Soignie (1858), pp. 4-5. Deze inleiding wordt in de herdruk van 1877 integraal herhaald, het nationaliteitsbeginsel had in deze twee decennia nauwelijks vorderingen gemaakt.

Vele inwijkelingen, in het bijzonder arbeiders, zagen geen nut in het verwerven van de Belgische nationaliteit. Zelfs tweede-generatie-migranten legden veelal geen verklaring van inboorlingschap neer en bleven ook na hun meerderjarigheid vreemdeling. Dat zelfs deze buitenlanders deze eenvoudige bureaucratische handeling niet overwogen wijst op het maatschappelijk geringe belang van het beschikken over de Belgische nationaliteit, een gering belang dat samenhangt met de geringe penetratie van de Belgische Staat in de toenmalige maatschappij.¹⁹ Het is slechts wanneer de Staat een alledaagse aanwezigheid zal worden dat het Belg-zijn aan inhoud zal winnen.

4. DE MOEIZAME DOORBRAAK VAN DE NATIONALE PRINCIPES

Ingrijpende sociale en politieke veranderingen op het einde van de 19de eeuw brachten met zich mee dat de Staat zich in toenemende mate opdrong aan of opgeëist werd door haar burgers. Deze doorgedreven maatschappelijke penetratie van de Staat zorgde voor de doorbraak van nationaliteit als een cruciaal maatschappelijk orderingsprincipe. Dit uitte zich onder meer in het politieke bedrijf, wanneer de democratisering van het politieke bedrijf alle mannelijke Belgen het kiesrecht toekende. Deze politieke democratisering maakte dat de staat van Belg aan belang won. De regering stelde in de memorie van toelichting van de kieswet van 25 maart 1894 terecht dat

“voor vele burgers het belang van het bezitten van de Belgische nationaliteit nog maar net was ontstaan.”²⁰

De staat van Belg won op het einde van de 19de eeuw ook aan belang door een sociaal en repressief beleid dat de “onderkant” van de maatschappij trof. In 1891 stemde het Parlement niet alleen een nieuwe genereuze wet op de sociale bijstand, maar de overheid bond ook de strijd aan tegen vagebonden en bedelaars. Zij werden bij arrestatie voor de politierechtbank gebracht en indien de rechtbank constateerde dat zij zonder middelen van bestaan waren door zogenaamd “asociaal” gedrag werden zij voor verschillende maanden, soms zelfs tot twee jaar, opgesloten in de strafkolonie van Merksplas. Deze kolonie werd bestuurd zoals een gevangenis. De repressie beoogde onder meer

¹⁹ Vooral inwijkelingen uit de arbeidende klasse “*par ignorance ou à défaut d'intérêt ne remplissent rarement cette formalité*” (i.v.m. verklaring van inboorlingschap) Nota Directeur Lederighem, 1894 in ARA, MJ, individuele dossiers, 454.246.

²⁰ *Pasinomie*, 1894, p.125.

de disciplineren van de werklozen. Daar het alternatief voor werkweigering opsluiting was, werden werklozen aangezet gelijk welke arbeid aan gelijk welke voorwaarde te aanvaarden.²¹

De vagebonden en bedelaars van buitenlandse nationaliteit moesten niet voor de politierechtbank gebracht worden. De heropvoeding van deze "asocialen" was geen taak van de Belgische overheid. De vraag naar nationaliteit werd in 1891 voor het eerst in het ondervragingsprotocol van vagebonden voor politie en rijkswacht opgenomen. Terwijl vroeger enkel de plaats van geboorte werd gevraagd, werd de nationaliteit nu plots van belang.²² Het gevolg van deze onderscheiden behandeling van Belgen en buitenlanders was dat heel wat vagebonden zich bij arrestatie voordeden als buitenlanders. Zo konden zij een opsluiting vermijden, buitenlanders werden immers enkel naar de grens gebracht ter uitwijzing. De overheid besloot daarop alle vagebonden en bedelaars voor de politierechtbank te brengen en na een veroordeling op te sluiten in de strafkolonie. In 1892 werden alle bedelaars, ongeacht de nationaliteit, minimum vier maanden opgesloten. Tijdens deze vier maanden hoopten de autoriteiten de valse buitenlanders eruit te kunnen filteren. De hoge kosten die deze politiek meebracht maakte dat dit experiment snel afgeblazen werd. De politie en rijkswacht werd nu opgedragen om nauwkeurig na te gaan of de vagebond niettegenstaande zijn bewering dan toch niet de Belgische nationaliteit had (Caestecker 1998). Vooral vele Belgische vagebonden die in Frankrijk geboren waren – Frankrijk was de bestemming bij uitstek voor Belgische emigranten – beriepen zich ten onrechte op de Franse nationaliteit om opsluiting te vermijden. In 1908 kregen de ordediensten duidelijker instructies om de valse buitenlanders te ontmaskeren; zij moesten alle vagebonden wiens vader in België geboren was voor de politierechtbank brengen en na een veroordeling opnemen in Merksplas. Tijdens hun verblijf in de strafkolonie kon dan nagegaan worden wat hun effectieve nationaliteit was; indien bleek dat ze effectief de Franse nationaliteit hadden werden ze onmiddellijk het land

²¹. Indien een bedelaar of vagebond evenwel door ouderdom, ziekte of zelfs economisch ongeluk in armoede verviel – dus niet door eigen fout – werd hij in een toevluchtshuis opgenomen. Het regime in deze instellingen was heel wat liberaler dan in de strafkolonie. Deze instelling, maar ook de hervorming van de sociale bijstand waren een uiting van een nieuwe invulling van het sociale beleid van de overheid. Werkloosheid werd niet louter meer als een moreel probleem beschouwd. Dit was een uiting van de evolutie naar een moderne verzorgingsstaat, een staat die in zijn sociaal beleid in zekere mate rekening hield met de economische specificiteit van de industriële maatschappij. Het sociale beleid hanteerde geen nationaal criteria voor het aflijnen van rechthebbende op sociale bijstand, enkel de jaren verblijf waren doorslaggevend voor het verwerven van een onderstandswoonst (domicile de secours). Caestecker (1998)

²². Rondschrijven Sûreté aan Rijkswacht, 4.4.1891. ARA, MJ, 619.

uitgewezen.²³ De directe band tussen burger en Staat zoals die door de nationaliteit bezegeld was moest nu, gezien het groter belang ervan, nauwgezet gecontroleerd worden. Deze controle door het staatsapparaat bleek vrij moeilijk wegens de gebrekkige administratieve verwerking van de principes van het Burgerlijk Wetboek. In het bijzonder de democratisering van het politieke bedrijf confronteerde de autoriteiten met de diverse interpretaties van de nationaliteitsbepaling. De betwistingen van de staat van Belg namen sterk toe. Zo schreven de gemeentelijke autoriteiten in het arrondissement Antwerpen in de jaren 1900, 1901 en 1902 ten onrechte 378 personen in op de kiezerslijsten omdat men meende dat ze Belg waren. Op last van het Hof van Beroep van Brussel werden ze geschrapt van de kiezerslijsten daar ze in feite vreemdeling waren.²⁴ Pijnlijke incidenten hadden reeds vroeger aangetoond dat de kennis van de nationaliteit van de in België verblijvende personen belangrijke lacunes vertoonde. Assisenzaken moesten soms overgedaan worden, wanneer bleek dat niet alle juryleden Belgen waren. Het vaststellen van de nationaliteit van een jurylid bleek niet altijd even precies te gebeuren.

Heel wat personen die meenden Belg te zijn constateerden nu tot hun verbazing dat ze in feite vreemdeling waren. De nakomelingen, in België geboren, van inwijkelingen konden zonder veel plichtplegingen de Belgische nationaliteit verwerven door gebruik te maken van hun optierecht. Vele buitenlanders die geboren waren in België, verzuimden evenwel – bij hun meerderjarigheid – de Belgische nationaliteit aan te vragen. Ten onrechte, meenden zij, gezien hun langdurig verblijf in België – een verblijf dat soms over generaties strekte – Belg te zijn. Niet alleen zichzelf, ook de mensen in hun onmiddellijke omgeving beschouwden deze buitenlanders als Belgen. Om de staat van Belg te kunnen bewijzen moest men kunnen aantonen dat men afstamde van een persoon die in België geboren was vóór het Burgerlijk Wetboek van kracht werd. Iedereen wiens voorouders zich in België hadden gevestigd voor 1.1.1814 was dus Belg. Dit was niet altijd zo eenvoudig te bewijzen, daar zeker in de eerste helft van de negentiende eeuw de bevolkingsregisters onnauwkeurig werden bijgehouden.²⁵ Sommige Belgen van buitenlandse oorsprong hadden het veel eenvoudiger om hun Belgische nationaliteit aan te tonen, maar velen onder

²³. Sûreté aan politie, 19.6.1908. ARA, MJ, 658.

²⁴. Het Hof van Beroep hanteerde hierbij zelfs geen strikte interpretatie van het Burgerlijk Wetboek. Vele personen die reeds enige generaties in België verbleven werden niet geschrapt van de kiezerslijsten ook al bestond er geen positief bewijs dat ze Belg waren. PHK, 8.6.1904. *Pasinomie*, 1909, p. 115. Otto (1911), p. 101.

²⁵. Voormalige Nederlanders moesten hun antecedenten slechts laten teruggaan naar 7.1.1831. Indien ze toen in België woonden en ondanks de revolutie in België waren gebleven verwierven ze de Belgische nationaliteit. Voor een overzicht van de juridische regeling van het Belg zijn in de 19de eeuw zie Otto (1911), pp. 164-176.

hen stonden voor een onmogelijke taak. Belgen van buitenlandse oorsprong wiens voorouders de naturalisatie werd toegekend hadden geen probleem om dit te bewijzen. Alle nationaliteitstoekenningen werden immers nauwgezet gepubliceerd in het Belgisch staatsblad. Zij wiens voorouders geopteerd hadden voor de Belgische nationaliteit hadden het heel wat moeilijker om hun Belgische nationaliteit te bewijzen. De nationaliteitsopties werden immers weinig consciëntieus geïnventariseerd. Vele gemeentelijke ambtenaren begrepen het belang niet van het nauwkeurig bijhouden van deze verklaringen van inboorlingschap. De gemeenteamttenaren moesten ook de centrale autoriteiten inlichten over deze verklaring, maar dat werd veelal vergeten. De centrale registratie bij de Vreemdelingenpolitie stond dan ook niet op punt.

Een uiting van het geringe belang dat gehecht werd aan de verklaringen van inboorlingschap is het ontbreken van enig statistisch materiaal hieromtrent voor 1871. In de compilatie van alle toenmalige cijfergegevens betreffende het reilen en zeilen van de Belgische samenleving en Staat – *L'Exposé de la situation du Royaume* – wordt geen melding gemaakt van deze opties voor de Belgische nationaliteit. In het laatste kwart van de 19de eeuw zetten de centrale autoriteiten de lokale autoriteiten meermaals aan om hen nauwgezet in te lichten over elke verklaring van inboorlingschap.²⁶ Vanaf 1882 moest ook de griffie van de lokale rechtbank van eerste aanleg een kopie van de nationaliteitsverwerving toegestuurd worden. Deze aansporingen en nieuwe regelgeving ten spijt, bleef de administratieve verwerking van de verklaringen van inboorlingschap weinig nauwgezet.²⁷

De bovenvermelde sociale en politieke veranderingen maakten dat op het einde van de 19de eeuw het onderscheid tussen Belg en vreemdeling zich in de sociale werkelijkheid begon te kerven. Deze doorbraak van het nationaliteitsprincipe botste met de tot dan toe geringe administratieve en maatschappelijke aanvaarding van het concept nationaliteit zoals het juridisch gedefinieerd was. De juridisch niet ondersteunde *jus soli* kon niet meer voldoen. De Staat had dringend nood aan een juridisch onderbouwde en administratief nauwgezet opgevolgde definiëring van zijn leden om een beleid uit te voeren. In eerste instantie werd daarbij toevlucht genomen tot een liberale interpretatie van de nationale principes van het Burgerlijk Wetboek.

De wet van 6 augustus 1881 stelde de toegang tot de Belgische nationaliteit ruimer open voor inwijkelingen, geboren in het buitenland. In de memorie van

²⁶ Zo werd het rondschrijven van 21.10.1865 dat de gemeentelijke autoriteiten opdroeg de Sûreté nauwgezet in te lichten over elke optieverklaring herhaald op 20.11.1875 en 11.11.1892 en dit omwille van het nauwelijks naleven door de lokale autoriteiten van dit ambtelijk bericht.

²⁷ Biddaer (1898), p. 569-572. *Le Nouveau Précurseur*, 13.5.1903, p. 1/1-2.

toelichting werd de noodzaak onderkend om buitenlanders die zich gevestigd hadden in België ook politiek te integreren. 's Lands belang was de buitenlander te assimileren

"en faisant cesser l'antagonisme qui peut exister entre ses intérêts matériels et sa situation politique."²⁸

Indien buitenlanders lid waren van het werkelijke land waarom dan niet van het wettelijke land? De wet versoepelde de naturalisatieprocedure ingrijpend. In analogie met het toenmalige kiesrecht werd een onderscheid gemaakt tussen gehuwden en ongehuwden. Een gehuwde vreemdeling van minimum 25 jaar die reeds 10 jaar in België verbleef kon de staatsnaturalisatie aanvragen. Voor de anderen moest de leeftijd van 50 jaar bereikt zijn en was een verblijf in België van minimum 15 jaar vereist. De criteria om een gewone naturalisatie aan te vragen werden niet gewijzigd; wel werd de prijs van een naturalisatieaanvraag gehalveerd.²⁹

Deze wetswijziging gaf aanleiding tot een belangrijke stijging van het aantal naturalisaties, in het bijzonder van de staatsnaturalisaties (zie grafiek 2). De behandeling van de naturalisatie-aanvragen bleef arbitrair. Dit wordt ondermeer geïllustreerd door de weigering van katholieke parlementsleden om de naturalisatie toe te kennen aan sommige joodse kandidaten.³⁰ Ook zouden zowel liberale als katholieke parlementsleden buitenlanders die als politieke tegenstrevers bekend stonden de staat van genaturaliseerde Belg geweigerd hebben.³¹

Niet enkel de nationaliteitstoekenning, maar ook en vooral de nationaliteitsverwerving werd op het einde van de 19de eeuw ingrijpend geliberaliseerd.

²⁸. Memorie van toelichting van de wet van 6.8.1881. *Pasinomie*, 1881, p. 363.

²⁹. De wet van 7.8.1881 stelde als registratierecht voor een gewone naturalisatie 250 frank en voor een staatsnaturalisatie 500 frank. *Pasinomie*, 1881, p. 372.

³⁰. "Nous avons suffisamment de ces Belges et, l'amour de la patrie ne se copartageant pas, je crains le naturel et que leur premier amour ne revienne au grand jour." Van Reeth (Antwerpse katholiek) in PHK, 23.12.1898, p. 327. Zie ook PHK, 9.3.1898, pp. 801-802; 4.5.1898, p. 1418 en 22.12.1898, p. 322. Gecit. in De Vuyst (1977), pp. 33-43. Zie ook de daar geciteerde *Courrier de Bruxelles*, 24.2.1898/1, 1-2: "Les juifs ne sont pas des citoyens comme les autres, malgré toutes les lettres de naturalisation qu'on veut leur accorder, ils ne dépouillent jamais leur caractères et forment partout une nation dans la nation."

³¹. Vanuit katholieke zijde werd vooral gewezen op het electorale belang dat de liberale partij had bij de naturalisatie van Duitsers in Antwerpen: "Fournées d'Allemands naturalisés à Anvers par intérêt électoral sous le gouvernement libéral" *Le Courrier de Bruxelles*, 24.2.1898/1, 1-2 en ook 10.8.1881. Barthelemy (1912), pp. 164-169. Verder archiefonderzoek kan uitsluitel geven over het partijpolitieke gebruik van de naturalisatieprocedure en -wetgeving.

De wetgever voorzag driemaal een amnestiemogelijkheid voor de in België geboren immigranten die verzuimd hadden om gebruik te maken van hun optierecht. Deze regularisatiemaatregelen moesten de breuk tussen Belg en vreemdeling die zich in die periode aftekende verzachten voor de ingeborenen. De in België geboren vreemdelingen moest de hand gereikt worden om de nieuwe Rubicon over te steken. In 1879, 1881 en in 1894 namen respectievelijk 2.768, 847 en 4.862 in België geboren buitenlanders gebruik van deze mogelijkheid om de Belgische nationaliteit te verwerven.³² Deze hoge aantallen zijn een teken van het toenemend belang dat gehecht werd aan het verwerven van de nationaliteit van het land waar men vertoeft. Een andere indicatie van het toenemende belang van de staat van Belg voor inwijkelingen is het stijgend aantal buitenlanders dat gebruik maakte van het optierecht zoals geïllustreerd door grafiek 1.³³

De wet van 15.8.1881 was een andere indicatie dat de beleidvoerders de ingeborenen in de Belgische natie wensten op te nemen. Deze wet verklaarde kinderen van ongekende ouders geboren in België tot Belg en was dus een principiële afwijking van het afstammingsbeginsel.³⁴ De wet van 1888 die de leeftijd waarbij men zijn optierecht kon doen gelden verlaagde tot 18 jaar ver-

³² Wetten van 1.4.1879, 6.8.1881 en 25.3.1894. *Pasinomie*, 1889, p. 324 en 1894, pp. 124-133. Daarnaast zijn er nog 114 personen die in de periode 1879-1913 gebruik maken van deze amnestiemaatregelen, maar op basis van uiterst beperkte voorzieningen die nog jaren na de afkondiging van de amnestie konden gebruikt worden. Vanaf 1885 werd de amnestie afhankelijk gesteld van het in regel zijn met de militiewetgeving. Deze clausule werd enkel ingevoerd opdat de nieuwe Belgen niet enkel voordeel mochten halen uit het verwerven van de staat van Belg. Zij moesten de lasten die het dragen van een nationaliteit meebracht mededragen. Er werd hierbij niet verwezen naar het belang van het leger als assimilatie-instrument voor de nationale gemeenschap. In de 19de eeuw moesten buitenlanders verblijvend in België, die de militieverplichting die hun staat hen oplegde negeerden, zich inschrijven op de Belgische militielijst. Zij konden hiervan vrijgesteld worden mits wederkerigheid. Met de meeste Europese landen was er een dergelijke overeenkomst. Buitenlanders geboren in België moesten zich, zelfs bij het vrijstellen van Belgen in hun land, toch inschrijven op de militielijsten als ze hun militieverplichten niet vervulden in "hun land". Staatlozen moesten zich in ieder geval inschrijven op de militielijst. De buitenlanders ingeschreven op de Belgische militielijst konden geloot worden voor militaire dienst, waarbij ze zich net zoals de Belgen konden laten vervangen. De Soignie (1873), p. 132. Wet van 3.6.1870 en 16.8.1881.

³³ *Annuaire Statistique de la Belgique*, 1910, p. 127. Deze beide reeksen cijfers zijn natuurlijk ook een functie van de toenemende immigratie. Enkel een kwantitatieve analyse van het aandeel van optiegerechtigde buitenlanders (buitenlanders geboren in België) die geen gebruik maken van hun optierecht zou een eenduidige aanduiding kunnen geven van het veranderende belang dat gehecht werd aan de staat van Belg.

³⁴ In 1879 had het Hof van Cassatie nog verklaard dat deze kinderen staatlozen waren. *Pasinomie*, 1881, pp. 382-384.

trok vanuit dezelfde overweging. Deze feitelijke Belgen werden door de procedure van optie immers benadeeld. Zij moesten wachten tot hun 21ste om een functie op te nemen in de overheidsadministratie, om een officiersopleiding aan de militaire school te volgen of om een studiebeurs voor het hoger onderwijs aan te vragen. Daarenboven werden velen van hen opgeroepen voor militaire dienst in hun land van oorsprong. Een vervroegde toegankelijkheid tot de staat van Belg vermeed dat deze feitelijke Belgen elders hun militaire plichten moesten vervullen. Deze wet groeide uit de overtuiging dat de discriminatie tussen Belgen en feitelijke Belgen tot een minimum moest beperkt worden. Het massale gebruik van deze mogelijkheid, zoals geïllustreerd door grafiek 1, toont duidelijk aan dat voor heel wat in België geboren buitenlanders de Belgische nationaliteit een te begeren goed was geworden.

Deze wetswijzigingen hadden geen controversieel karakter, ze steunden op een consensus in het Parlement (Barthelemy 1912: 165-169). Het waren niet enkel progressieve kamerleden die pleitbezorgers waren voor een ruime interpretatie van de voorzieningen voor nationaliteitsverwerving in het Burgerlijk Wetboek, ook een conservatief kamerlid als Woeste stelde dat een vreemdeling geboren in België de facto een Belg was:

“Il vit de la vie belge, il a les idées, les mœurs du pays où il est établi. Il était donc rationnel de lui permettre de revendiquer une nationalité qui, dans la réalité des choses, est d'ordinaire la sienne, et très souvent même on lui attribue avant qu'il l'ait réclamée”.³⁵

Deze tegemoetkomingen aan de ingeborenen kon de ambiguïteit rond het bepalen van de Belgische nationaliteit niet uit de weg ruimen. Het verblijf in België – ook al strekte dit over generaties – was geen garantie voor de staat van Belg. Het Parlement hoopte de moeilijkheden bij de uitbreiding van het kiesrecht die het Burgerlijk Wetboek veroorzaakte op te vangen door in de kieswet van 22.8.1885 en ook in die van 12.4.1894 de clause op te nemen dat elkeen geboren in België van een vader geboren in België, Belg was. Enkel mits bewijs dat het om een vreemdeling ging, konden de gemeentelijke autoriteiten de staat van Belg en dus het kiesrecht weigeren.³⁶ Gezien de staat van Belg een moeilijk te verifiëren aanhorigheid was, hoopte het Parlement zo betwistingen te vermijden. Deze clause liep voorop op een door de regering aangekondigde wijziging van het Burgerlijk Wetboek. De Belgische nationaliteit zou

³⁵ Rapport fait à la chambre des représentants au nom de la section centrale par M. Woeste. *Pasinomie*, 1889, p. 324. Zie ook de liberaal Bara in PHS, 25.3.1879, pp. 67-68.

³⁶ Art. 9 van de wet van 22.8.1885 en art. 76 van de wet van 12.4.1894. *Pasinomie*, 1885, pp. 282-283.

automatisch toegekend worden aan buitenlanders geboren in België die er vijf jaar voorafgaand aan hun meerderjarigheid hadden verbleven.³⁷ De wijziging van de modaliteiten van nationaliteitsverwerving zou evenwel nog jaren aanslepen.

5. DE WET VAN 1909: EEN EENDUIDIGE EN BREED TOEGANKELIJKE NATIONALITEITSBEPALING

De wijzigingen in de nationaliteitswetgeving op het einde van de 19de eeuw voldeden niet. De onduidelijkheid rond het statuut van Belg die de democratisering van het politiek bedrijf had doen uitbarsten bleef bestaan. Een fundamentele wijziging van de nationaliteitswet drong zich op. De categorie Belg moest duidelijker afgelijnd worden. De wet van 1909 wijzigde het verwerven van de Belgische nationaliteit voor de buitenlanders geboren in België van een optierecht in een automatische toekenning van de nationaliteit. Buitenlanders geboren in België waarvan één van de ouders ook in België geboren was werden bij meerderjarigheid automatisch - *jure soli* - Belg. De liberalisering van de nationaliteitsverwerving ging heel wat verder dan deze dubbele *jus soli*. Ook buitenlanders geboren in België en wiens vader minstens tien jaar in België verbleven had of die er zelf minstens zes jaar gewoond hadden verwierven de Belgische nationaliteit bij hun meerderjarigheid.³⁸ De wetgever beschouwde het doorbrengen van de schooljaren in België als doorslaggevend om tot Belg te worden:

“Parce que c’est pendant ces six ou ces cinq années de son education en Belgique, l’enfant a acquis la manière d’être, de penser des Belges.”³⁹

Optie in de oude zin van het woord, i.e. verwerving van de Belgische nationaliteit bij meerderjarigheid met een eenvoudige verklaring van inboorlingschap, bleef gelden voor alle buitenlanders geboren in België. Een amnestie analoog aan die van 1879, 1881 en 1894 maakte dat in België geboren buitenlanders die de meerderjarigheid reeds overschreden hadden, toch nog de nationaliteit

³⁷. *Pasinomie*, 1885, p. 283.

³⁸. Belg werd ook hij die geboren was in België van staatloze (of ongekende, maar dit was geen vernieuwing) ouders.

³⁹. De Lantsheere, Minister van Justitie in PHS, 23.3.1909. *Pasinomie*, 1909, p. 164. Oorspronkelijk had de Commissie ter herziening van het Burgerlijk Wetboek een verblijf van vijf jaar voorgesteld, daarmee zou de termijn aansluiten op de verblijfsduur vereist voor een gewone naturalisatie. De regering diende evenwel een amendement in om zes jaar te vereisen, i.e. een verblijf van 5 jaar en het 21ste levensjaar.

konden verwerven. Van deze amnestiemogelijkheid maakten 3.476 buitenlanders gebruik (1.852 in 1909, 801 in 1910 en 823 in 1911).

Als klap op de vuurpijl werden alle personen geboren in België en die er in 1909 minstens zes jaar hadden verbleven én wiens vader ook in België geboren was door deze wet tot Belg verklaard. Met deze beslissing werden de vele betwistingen omtrent de staat van Belg achterhaald. De Belgische natie werd éénduidig gedefinieerd. De ambiguïteit van het verleden, waarbij door een weinig nauwgezette toepassing en administratieve verwerking van de nationaliteitswet het voor vele ingewekenen een beproeving was om hun Belgische nationaliteit te bewijzen, werd hiermee opgeheven. Het is duidelijk dat het hier niet enkel een technische oplossing betrof, maar ook een politieke keuze inhield. Deze wet opteerde voor de opname binnen de Belgische natie van in België geboren buitenlanders. Het woonbeginsel won duidelijk aan kracht. De Minister van Justitie De Lantsheere vertolkte de waarde van het verblijf in België in zijn toelichting bij de nieuwe nationaliteitswet:

“Une loi sur l’indigénat est en quelque sorte la traduction en langue juridique des faits par lesquels une nation se crée, se développe ou même dépérit ... Le développement naturel des familles par voie de génération, l’accroissement de la population ainsi liée par le même sang est évidemment le mode le plus simple et l’un des plus primitifs qu’on puisse imaginer ... Mais ce mode n’est pas le seul. Le voisinage, la vie commune sur un même sol, les manières identiques d’être et de penser qui en sont la conséquence, parfois la conquête créent des liens parfois aussi puissants que ceux de la génération.”⁴⁰

Aan de nationaliteitstoekenning werden in het begin van de 20ste eeuw geen wijzigingen aangebracht. De wet van 6.8.1881 had de regelgeving reeds ingrijpend geliberaliseerd en sowieso was in dit luik van de nationaliteitswetgeving de ambiguïteit onbestaande. Het luik betreffende het verlies en herstel van de nationaliteit moest wel op punt gesteld worden. Het Burgerlijk Wetboek stelde het verlies van nationaliteit bij emigratie zonder intentie van terugkeer. Een explicitering van deze vage notie was noodzakelijk om daadwerkelijk juridisch hanteerbaar te zijn. De Commissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek stelde voor om Belgen die in het buitenland geboren waren, bij hun meerderjarigheid enkel de Belgische nationaliteit te laten behouden indien ze daar expliciet om verzochten. Het verlies van de Belgische nationaliteit zou dus automatisch zijn. Het woonbeginsel waarmee buitenlanders automatisch de Belgische nationaliteit verwierven, zou ook toepasbaar zijn op het

⁴⁰. De Lantsheere, Minister van Justitie in PHS, 23.3.1909. *Pasinomie*, 1909, pp. 159-160.

verlies van de Belgische nationaliteit. Dit voorstel tot wederkerigheid bleek politiek niet aanvaardbaar.

Renkin, de toenmalige Minister van Justitie vreesde dat deze maatregel het aantal staatlozen zou doen aangroeien. Hij stelde voor enkel en alleen de Belgische nationaliteit te ontnemen als een buitenlandse nationaliteit vrijwillig werd verworven. Dit betekende dat Belgen enkel hun Belgische nationaliteit verloren als ze een andere nationaliteit verwierven via naturalisatie of bij optie. Renkin die hiermee niet enkel apatride vermeed, maar ook bipatride promoveerde haalde het in het Parlement. De automatische nationaliteitsverwerving bij geboorte door Belgen in het buitenland – *jure soli* – leidde, omwille van het dwangmatige karakter van deze nationaliteitsverwerving niet tot verlies van de Belgische nationaliteit. De mogelijkheden opgenoemd in de Burgerlijk Wetboek om de nationaliteit in te trekken werden hiermee verder ingeperkt. De definitieve vestiging in het buitenland werd geschrapt als reden tot nationaliteitsverlies. Slechts als het verwerven van een andere nationaliteit vrijwillig gebeurde leidde dit tot uitstoting uit de Belgische natie. De wet van 1909 maakte geen keuze voor het woonbeginsel ten koste van het afstammingsbeginsel. Blijkbaar werd onder de juristen die in de Commissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek zetelden wel een principiële discussie gevoerd over de grondslag van de Belgische nationaliteitsbepaling, maar de politici wezen deze rechtlijnigheid af.

Niet alleen bij het verlies van de Belgische nationaliteit, maar ook bij de herverwerving ervan werd een principiële aanhang van het woonbeginsel verworpen. Als deze oud-Belgen zich opnieuw vestigden in België konden zij – net zoals de oude regelgeving van het Burgerlijk Wetboek stipuleerde – opteren voor de Belgische nationaliteit. Het herstel van hun Belgische nationaliteit bleef een gunst; enig wantrouwen tegenover deze Belgen die aan hun nationaliteit verzaakt hadden, bleef geboden. De toelating van de Koning was nodig om de nationaliteit terug te verwerven. De faciliteiten toegekend aan de voormalige Belgen tot het verkrijgen van de Belgische nationaliteit waren duidelijk ruimer dan voor de inwijkelingen van buitenlandse nationaliteit. Het afstammingsbeginsel bleef voor deze oud-Belgen een rol spelen:

“Quelque soit la circonstance qui fait perdre à un Belge sa nationalité, on ne peut méconnaître que, Belge par le sang, il n’a pas cessé d’appartenir à la race belge”⁴¹

De faciliteiten binnen het Burgerlijk Wetboek voor de kinderen van oud-Belgen werden integraal opgenomen in de nieuwe nationaliteitswet. Zij konden de Belgische nationaliteit bij optie verwerven indien ze zich vestigden in België. Er waren binnen het parlementaire halfroond wel stemmen opgegaan om ook

⁴¹. Rapport de la commission de la Chambre, 21.12.1906. *Pasinomie*, 1909, p. 128.

aan deze kinderen slechts een voorwaardelijk optierecht toe te kennen. Deze kinderen, hoewel van Belgisch bloed waren immers niet "*sous l'influence de la mentalité belge*" gebleven.⁴² De meerderheid meende evenwel dat hun Belgische oorsprong een voldoende garantie was om deze kinderen de Belgische nationaliteit toe te kennen.

De wet van 1909 is geen principiële koerswijziging in de Belgische nationaliteitswetgeving. De veranderingen die deze wet aan de nationaliteitsbepaling aanbrengt versterken zowel het afstammingsbeginsel als het woonbeginsel en hebben een éénduidig resultaat. Renkin, de Minister van Justitie die deze wet medevoorberide stelde voor het Parlement terecht dat "*l'esprit de loi est d'étendre autant que possible le nombre de nationaux belges.*"⁴³ Deze wet etaleerde hierbij een ongebreideld geloof in het assimilatievermogen en de cohesie van de Belgische natie.

CONCLUSIE

Sociale en politieke veranderingen op het einde van 19de eeuw, waarbij de Staat een steeds grotere rol speelde binnen het maatschappelijke leven, zorgden ervoor dat het sociale en politieke leven zich "nationaliseerde". Het is in het kielzog van de toenemende interventie van de Staat dat de scheidingslijn tussen Belg en vreemdeling ingebracht werd in het alledaagse leven. Nationaliteit werd een cruciaal maatschappelijk ordeningsprincipe.

In de eerste vijftig jaar van zijn bestaan manifesteerde de Belgische Staat zich slechts uitzonderlijk in het leven van zijn onderdanen. Niet het onderscheid tussen Belg en vreemdeling, maar wel tussen inwijkeling (nieuwkomer) en ingeborene speelde een rol binnen zijn (geringe) maatschappelijke ingrepen. Op het einde van de 19de eeuw werd nationaliteit – de abstracte, juridische band tussen burger en Staat – ingeënt op de maatschappij. Een band die essentieel werd om een volwaardig deel te zijn van de Belgische bevolking, want deze verticale band bracht door een actievere Staat heel wat plichten en rechten mee. De geboorte en het verblijf in België *an sich* verloor haar relevantie binnen het beleid van de Belgische staat.

⁴² De Lantsheere, Minister van Justitie in PHS, 23.3.1909. *Pasinomie*, 1909, p. 166. "*Ils ont été élevés Dieu sait où, ils ont peut-être eu de mauvaises fréquentations à l'étranger...il y a peut-être danger pour notre nationalité, pour les bonnes moeurs, pour l'ordre public.*" PHS, 23.3.1909. *Pasinomie*, 1909, p. 165.

⁴³ Renkin, Minister van Justitie in PHK, 16.1.1908. *Pasinomie*, 1909, p. 145. Deze verbreding had evenwel zijn grenzen: Bij de aanhechting van Kongo bij België in 1908 verwierven de inwoners van Kongo de Belgische nationaliteit. Het Koloniaal Charter voorzag evenwel een speciaal regime voor de Kongolezen: zij werden wel Belgische onderdanen, maar geen Belgische burgers.

De vernieuwingen van het einde van de 19de eeuw waarbij het politieke bedrijf zich democratiseerde en de Staat zich op meer terreinen manifesteerde, maakte dat de Belgische Staat zijn onderdanen, de Belgische natie duidelijk wilde aflijnen. Het Burgerlijk Wetboek dat de fundamenteën van de Belgische nationaliteitswetgeving legde bleek toen hiervoor een onvolmaakt, want onnauwkeurig instrument, bovendien had de administratie decennia lang de nationaliteitsbepaling op basis van het Burgerlijk Wetboek onzorgvuldig geïnventariseerd. In 1909 werd werk gemaakt van een éénduidige vastlegging van de staat van Belg. Tegelijkertijd werd ook een keuze gemaakt voor het openstellen van de natie voor inwijkelingen. De herziening van de nationaliteitswetgeving was dus niet louter een juridische rationalisering, maar ook een politieke herstructurering.

Die politieke herstructurering werd reeds voorbereid in het laatste kwart van de 19de eeuw, wanneer de eerste wetswijzigingen werden doorgevoerd die inwijkelingen en hun nakomelingen verruimde toegang tot de Belgische nationaliteit gaven. De wet van 1909 betekende de doorbraak van deze verbreding van de natie en maakte dat de ingeborenen van buitenlandse nationaliteit, die tot het einde van de 19de eeuw impliciet tot de onderdanen van de Belgische staat werden gerekend, niettegenstaande de principiële omslag niet werden uitgesloten. Ingeborenen werden in 1909 collectief tot Belg gebombardeerd en expliciet zo tot burgers van de Belgische Staat.

De meest spectaculaire uiting van deze ommekeer deed zich voor op het terrein van de politieke participatie, waar het aansloot bij het proces van politieke democratisering. De machtsbasis van het regime werd hierdoor zowel verdiept als verbreed. Niet enkel werden minder vermogende sociale groepen opgenomen in het kiezerskorps (door de afbouw van het censuskiesrecht en het verlagen van de prijs van de grote naturalisatie), ook werd de staat van Belg toegankelijker. Deze vereenvoudigde toegang tot de Belgische nationaliteit had niet alleen invloed op de politieke participatie, maar ook op de maatschappelijke integratie van inwijkelingen en hun nakomelingen. De staatsinterventie begon immers in toenemende mate de modaliteiten van maatschappelijke integratie te bepalen. De motivatie om inwijkelingen en hun nakomelingen op te nemen in de Belgische natie blijft onderbelicht in deze bijdrage. De politieke consensus waarmee dit gebeurde maakte dat een explicitering van de motivatie in het parlementaire halfroond zich niet opdrong. Een juridisch principiële overweging - het aanhangen van het woonbeginsel als vormend principe van de natie - lijkt gezien de blijvende faciliteiten voor uitgeweken Belgen weinig of geen rol gespeeld te hebben. Het gelijkheidsideaal als meer politiek gekleurd beginsel kan in België gezien de sterke controversen waarmee het algemeen mannelijk stemrecht is verworven ook nauwelijks een factor geweest zijn. Verder onderzoek zou moeten uitwijzen welke pragmatische overwegingen meegespeeld hebben bij deze genereuze houding.

Epiloog. De zelfbewuste natie zoals die tot uiting kwam in de wet van 1909 moest in het interbellum de plaats ruimen voor een minder moedige natie. De Duitse bezetting tijdens de Eerste Wereldoorlog en de economische crisis van de jaren '30 werden aangewend om de Belgische nationaliteitswetgeving gevoelig aan generositeit te doen inboeten. De wet van 1932 die voor een halve eeuw de nationaliteitsbepaling vastlegde stond wantrouwig tegenover degenen die van elders kwamen, ook al waren het ingeborenen wiens (groot)ouders geïmmigreerd waren. Deze wet was niet alleen uiting van een bangelijke, maar ook van een egoïstische natie. Buitenlanders werden in de dertiger jaren brutaal uitgesloten van de vele voordelen die het staatsoptreden opleverde. De steeds actievere staat beschermde niet alleen zijn burgers tegen het geweld van de markt voor zijn burgers (de verzorgingsstaat), maar intervenieerde ook in de economie ter hunner voordele. Het bestendigen van deze principiële keuze bij het staatsoptreden voor een voorrang van autochtonen op allochtonen was het centraal objectief van de nationaliteitswet van 1932. Dit nationale egoïsme werd na de Tweede Wereldoorlog getemperd door de opkomst van supranationale regimes en humanistische waarden. Heel wat buitenlanders kregen, zeker vanaf de jaren '60, ondanks het ontberen van de Belgische nationaliteit dan toch toegang tot de voordelen die het staatsoptreden opleverde. Dit maakte dat naar aanleiding van de crisis van het politieke bestel in de jaren negentig zonder veel kosten terug kon aangeknoopt worden met de genereuze houding van de eeuwwisseling. De nationaliteitswetgeving kende een stormachtige ontwikkeling waarbij onder meer het 19de-eeuwse principe van de ingeborene als integraal deel van de natie opnieuw kon gehuldigd worden (Caestecker 1995 en 1998).

AFKORTINGEN

ARA	Algemeen Rijksarchief
MJ	Ministerie van Justitie, vreemdelingenpolitie algemene dossiers (inmiddels overgebracht naar het Ministerie van Binnenlandse Zaken)
PDK	Parlementaire Documenten Kamer
PHK	Parlementaire Handelingen Kamer
PHS	Parlementaire Handelingen Senaat

BIBLIOGRAFIE

- Barthelemy J. (1912). *L'organisation du suffrage et l'expérience belge*. Paris.
- Biddaer P. (1898). *Formulaire des actes des administrations communales et des établissements publics subordonnés à la commune*. (Vol. II, pp. 567-569). Bruxelles.
- Brubaker Rogers. (1992). *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Cambridge (US): Harvard UP.

Caestecker (1995). *Nieuwe en Oude Belgen, 1831-1950. De Politiek van nationaliteitsvererving, -toekenning en -verlies*. Onuitgegeven paper voor het colloquium "Nationalisme en nationale ideniteiten. De impact van de twee wereldoorlogen." georganiseerd door het Navorsings- en studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog (38 p.).

Caestecker Frank. (1998). *Alien Policy in Belgium: the Creation of Guest Workers, Refugees and Illegal Aliens*. Oxford: Berghahn.

De Champ F. (1974). *De la naturalisation en Belgique (1830-1872)*. Mémoire de licence en histoire non publié, ULB.

De Soignie J. (1858). *Des Belges et des étrangers en deux parties. Distinction des Belges et des étrangers ou des moyens d'obtenir, de perdre et de recouvrir la qualité de Belge. Exposé analytique du droit des étrangers en Belgique*. Liège: Verhoven.

De Soignie J. (1873). *Traité du droit des étrangers en Belgique*. Bruxelles: Buylant-Christophe.

De Soignie J. (1877). *Traité de la nationalité des individus d'après la loi belge*. Mons: Manceau.

De Vuyst Hildegard. (1977). *De houding tegenover de Joden in België, 1870-1914*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling nieuwste geschiedenis, UG.

Heijs Eric. (1995). *Van Vreemdeling tot Nederlander. De verlening van het Nederlandschap aan vreemdelingen 1813-1992*. Amsterdam: Het Spinhuis.

Marrus (1980). *The Politics of Assimilation. The French Jewish Community at the Time of the Dreyfus Affair*. Oxford: Oxford UP.

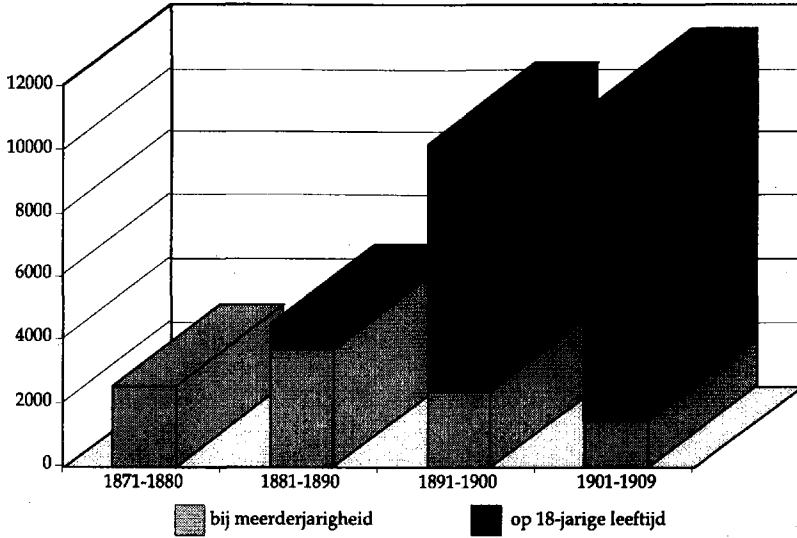
Noiriel Gérard. (1991). *La Tyrannie du National. Le droit d'asile en Europe 1793-1993*. Paris: Calmann-Lévy.

Otto Hubert. (1911). *De la Nationalité et de l'Indigénat en Belgique*. Bruxelles: Bruylant.

Weber Eugen. (1976). *Peasants into Frenchmen. the Modernization of Rural France, 1870-1914*. Stanford: Stanford UP.

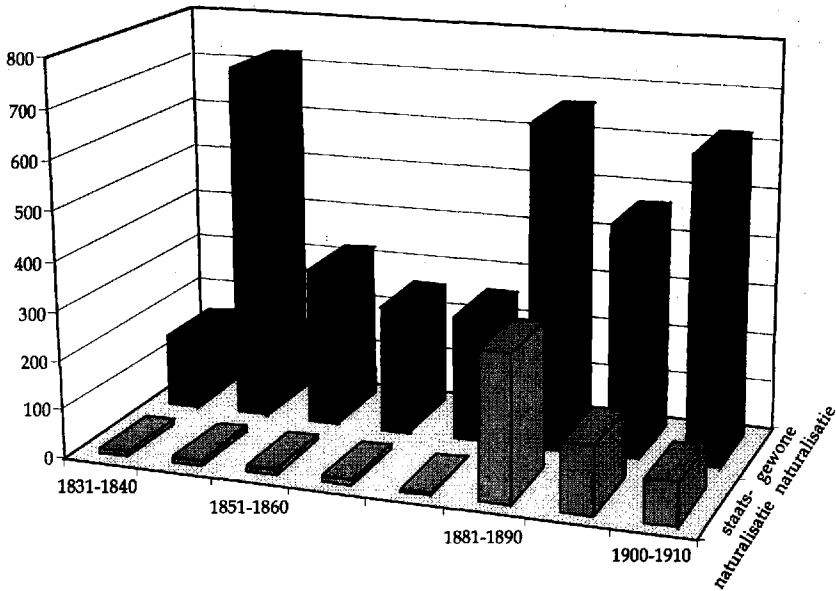
GRAFIEK 1

OPTIE VOOR BELGISCHE NATIONALITEIT BIJ MEERDERJARIGHEID
(18-22 JAAR) OP BASIS VAN INBOORLINGSCHAP, 1871-1909

GRAFIEK 2

NATURALISATIE IN BELGIË, 1830-1910

**Dans le sillage de l'État-nation:
la politique d'acquisition, d'attribution et de retrait
de la nationalité en Belgique entre 1830 et 1909**

FRANK CAESTECKER

RÉSUMÉ

Lors de l'indépendance, le Code civil définit le "Belge". On est Belge par filiation; on le devient par déclaration d'indigénat ou par naturalisation. Durant un demi-siècle, cette définition n'est pas contestée. La ligne de démarcation entre Belge et étranger n'a, en tout cas, pas de sens pour la plupart des ressortissants belges. Seuls les deux extrêmes de la société, l'élite et les marginaux, peuvent être confrontés à cette ligne de partage dans leur vie quotidienne. L'acquisition ou la demande de la nationalité belge est non pertinente pour la plupart des immigrés et pour leurs descendants, parce qu'elle va de pair avec une pénétration limitée de l'État belge dans la société de ce temps. En outre, ce même État belge, dans ses (rares) interventions, ne s'intéresse guère à la définition de la nation. De fait, un *ius soli* radical est, en effet, mis en œuvre lorsqu'il s'agit d'établir qui est ressortissant.

À la fin du XIXe siècle, dans le sillage d'un État qui se démocratise et assume des fonctions sociales plus nombreuses, "être Belge" gagne en contenu. Suite à l'intervention croissante de l'État, la nécessité de déterminer clairement la catégorie des ressortissants et de la fonder juridiquement se fait pressante. Depuis lors, la nationalité – le lien vertical entre citoyen et État – définit l'appartenance à l'État belge, de plus en plus actif. C'est pourquoi la nationalité belge devient un bien enviable pour les immigrants. Afin d'éviter toute ambiguïté concernant le statut de Belge, les principes du Code civil sont profondément libéralisés. La modification législative de 1909 engendre l'acquisition de la nationalité belge par de nombreux étrangers nés dans le Royaume, non via le droit d'option de patrie, mais par une attribution automatique de la nationalité. De plus, cette loi affiche une foi sans retenue dans la capacité d'assimilation de la nation belge.

**In the wake of the Nation State:
the politics of acquisition, bestowing and loss of nationality
in Belgium 1830-1909**

FRANK CAESTECKER

SUMMARY

Upon independence the Belgian Civil Code defined being "Belgian". One was Belgian by origin or became Belgian by claiming it through a declaration of indigenoussness or through the granting of naturalization after filing a request. For half a century this definition was not contested. Anyway, for the inhabitants of Belgium, the dividing line between Belgian and alien had little or no importance. Only the two extremes of Belgian society - the elites and the marginal classes - could be confronted with this dividing line in their daily life. The claiming or filing a request for Belgian nationality was irrelevant for most immigrants and their offspring. This was the consequence of the limited penetration of the Belgian state in the society of that time. In addition, the Belgian state was not concerned with the legal definition of the nation in its (scarce) interventions. *De facto* was a radical *jus soli* being used to decide who was a Belgian subject.

At the end of the 19th century, in the wake of the democratization of the Belgian state - a state which also took upon itself more and more functions - being Belgian won importance. Because of the increasing intervention of the state the necessity to clearly delineate this category and to buttress it legally became paramount. From then onwards Belgian nationality - the vertical link between citizen and state - defined the membership of the increasingly active Belgian state. In order to prevent any ambiguity surrounding the status of Belgian the principles of the Civil Code were liberalized to a large extent. The amendment of nationality law in 1909 made that many aliens born in Belgium acquired Belgian nationality not by means of option, but by bestowing Belgian nationality upon them. This law showed an unlimited belief in the capacity of assimilation of the Belgian state.